

ИРХИН Ю. Б.

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИМИДЖА МИЛИЦИИ УКРАИНЫ

В статье анализируются и актуализируются проблемы формирования, становления и развития позитивного имиджа милиции Украины в контексте социально-психологической феноменологии. Раскрываются основные принципы построения доверительных отношений с населением как средство повышения авторитета сотрудников милиции, даются рекомендации по укреплению корпоративного имиджа милиции.

Ключевые слова: социально-психологический имидж, корпоративный имидж милиции, доверительность, доверительные отношения.

IRHIN Y. B.

PHENOMENOLOGY OF THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL THE IMAGE OF THE POLICE OF UKRAINE

In this article determined the problems of forming, becoming and development of positive image of militia of Ukraine, are analyzed and actuality's in the context of social psychological phenomenology. Basic principles of construction of confiding relationships open up with a population as to the mean of increase of authority of workers of militia, recommendations are given from strengthening of corporate image of militia.

Keywords: social psychological image, corporate image of militia, confidenceness, confiding relations.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2013 року.

УДК 159.922.73

КАПЛУНОВА К. А.

Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

УСВІДОМЛЕННЯ ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ З ОТОЧЕННЯМ

У статті обґрунтовано досвід усвідомлення взаємодії з оточенням дітьми старшого дошкільного віку у повсякденній та ігровій ситуації.

Ключові слова: старший дошкільний вік, усвідомлення, досвід взаємодії, оточення.

Актуальність статті зумовлена перетвореннями у соціально-економічній сфері держави, змінами в освітніх пріоритетах, гуманізацією та демократизацією освітнього процесу, посиленням уваги до особистості як активного суб'єкта життєтворення. Нова редакція базового компоненту дошкільної освіти в Україні ґрунтується на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» висуває норми і положення щодо рівня освіченості, розвиненості та вихованості дітей дошкільного віку. Інваріантну частину змісту дошкільної освіти систематизовано за освітніми лініями: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини», які несуть більш чітку мету щодо покращення умов розвитку дошкільної освіти в Україні та всебічного розвитку особистості, підготовку дошкільника до соціальної адаптації у дорослому суспільстві [1]. Це націлює на дослідження усвідом-

лення дітьми старшого дошкільного віку досвіду взаємодії з оточуючими та їх соціальну адаптованість у суспільстві, на пошук оптимальних шляхів особистісного розвитку дошкільників, розкриття механізмів формування їхньої життєвої компетентності як здатності у міру своїх вікових можливостей самостійно та свідомо виробляти позитивне ставлення до світу і самого себе [1].

Саме у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти в Україні визначено освітні лінії, що забезпечують засвоєння дитиною способів (механізмів) розвитку (саморозвитку), набуття знань, умінь і навичок дитини [1]. Зміст Базового компоненту дошкільної освіти відповідає віковим можливостям дітей і спрямований на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, навченості та вихованості дитини), що зумовлює рівень засвоєння дитиною змісту освітніх ліній (знає, обізнана, розуміє, вміє, відображає, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, проявляє ставлення, оцінює), орієнтує педагогів і пси-

хологів дошкільних навчальних закладів на особистісний і всебічний розвиток дитини дошкільного віку [1].

Сьогодні процес розвитку, формування особистості має безперервний характер і здійснюється у постійній взаємодії дітей дошкільного віку з однолітками, молодшими, старшими дітьми, з батьками, всіма дорослими. У результаті цього формується цілісний освітній простір з власним вектором руху суб'єкта виховання у дошкільному навчальному закладі – до внутрішнього світу дитини та її сім'ї і від них – до світу зовнішнього, що включає різноманіття соціального усвідомлення різних структур як компонентів освітнього простору. Увага вихователів дошкільних навчальних закладів спрямована на набуття різних видів компетенцій дитиною дошкільного віку у різних видах діяльності (ігровій – провідній для дітей дошкільного віку, природничій, предметній, образотворчій, мовленнєвій), уміння цілеспрямовано застосовувати набутий досвід від взаємодії з оточенням.

Проблемою соціалізації особистості займалося багато вчених–психологів, педагогів: Т. Анатова, Л. Артемова, Р. Жуковська, О. Запорожець, Р. Іванкова, К. Карасьова, В. Котирло, Н. Короткова, Л. Лідак, М. Лисіна, Р. Немов, Т. Піроженко, О. Ростюхіна, А. Рояк, А. Усова, Г. Щедровицький, О. Яницька.

У сучасних процесах модернізації дошкільної освіти сім'я розглядається як особливий родинний соціум, здатний суттєво впливати на життєву компетентність дитини дошкільного віку, зокрема – на усвідомлення досвіду взаємодії з оточенням.

Науковцями підкреслюється думка про те, що дитині дошкільного віку недостатньо досвіду взаємодії лише з однолітками (Р. Буре, О. Кононко, Н. Короткова, О. Кравцова, Н. Михайленко, Ю. Приходько, А. Рузьська, О. Смірнова, Г. Цукерман). Для повноцінного пізнавального та соціального розвитку їй конче необхідний досвід взаємодії з оточенням.

У психолого-педагогічній науці та педагогічній практиці гра дітей старшого дошкільного віку дедалі частіше розглядається не лише як важливий засіб формування у них позитивного ставлення до дорослих, відповідальності, працелюбності, взаємодопомоги, а й неодмінна умова формування у хлопчиків і дівчаток колективних рис особистості, доброзичливих взаємин, почуття товаришкості (З. Борисова, Р. Буре, Я. Неверович, В. Шур, Г. Якобсон). Питання взаємодії дітей дошкільного віку з людьми висвітлено у

працях психологів: О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Піроженко, Ю. Приходько, А. Рузьська. Вчені: М. Лисіна, А. Сильвестру, С. Тищенко, Л. Уманець – у своїх працях розглядають питання свідомості дітей дошкільного віку. Аналіз досліджень допоміг зрозуміти, що дитина дошкільного віку свідомо засвоює соціальні ролі, які їй надає оточення. Провідна роль належить дорослим, які дають оцінку у спільній діяльності з дитиною дошкільного віку.

Д. Ельконін, доповнюючи О. Леонтєва, вказує на важливу роль взаємин дитини з однолітками та дорослими. У старшому дошкільному віці дитина виділяє функції і ставлення дорослого як особливі об'єкти. Тому приклад дорослого орієнтує її дії і вчинки, слугує основою всіх новоутворень в особистості дитини дошкільного віку [6].

У пошуках ефективних засобів виховного впливу у дошкільному навчальному закладі часом забувають про усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку досвіду взаємодії з оточенням, які природно виникають між педагогом і вихованцем. А саме зміст і характер усвідомлення має вирішальний вплив на формування особистості дитини.

У науковій літературі широко представлені дослідження проблеми усвідомлення дітьми дошкільного віку досвіду взаємодії між собою. Серед них – усвідомлення дітьми досвіду взаємодії з однолітками у рамках концепції комунікативної діяльності, розробленої М. Лисіною (З. Богуславська, О. Смірнова) [22].

У психолого-педагогічній літературі особлива увага надається усвідомленню дітьми старшого дошкільного віку особистісного становлення, що перетворює новонародженого індивіда на повноцінного представника людського роду. Цей аспект визначався як провідний у дослідженнях Д. Ельконіна, О. Кононко, Є. Суботського, С. Якобсон.

Розвиток особистості у процесі усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку досвіду взаємодії між собою здійснюється поетапно та залежить від організуючого впливу дорослого.

Потреба усвідомлення досвіду взаємодії з однолітками виявляється у прагненні дітей старшого дошкільного віку до самопізнання та самооцінки через порівняння себе з ровесником, як із рівним партнером [10].

Науковцями під керівництвом А. Рузької виділено три моделі взаємодії дітей дошкільного віку між собою, що спостерігаються протягом дошкільного дитинства. Це: емоційно-практич-

на (2–4 роки), ситуативно-ділова (4–6 років), позаситуативно-ділова (6–7 років) [10].

Згідно концепції М. Лисіної, протягом дошкільного дитинства взаємодія дітей з однолітками проходить ряд послідовних етапів, що ускладнюються. На кожному етапі відбувається якісне перетворення структури комунікативної діяльності. Суттєвим надбанням дошкільного віку, що виникає у процесі контактів дітей між собою, є утворення власного образу (образ – «Я») та образу іншої людини [10].

Взаємодія дитини старшого дошкільного віку з оточуючими людьми відбувається у різних видах діяльності. Безпосередній прояв емпатійних здібностей дитина отримує у грі як у провідному виді діяльності. Саме гра у дошкільному віці стає ефективним засобом розвитку моральних якостей дитини, виховання гуманного ставлення до людини, усвідомлення досвіду взаємодії з людьми. Найбільш інтенсивно цей процес відбувається у творчих іграх.

Проблема взаємодії знайшла відображення у багатьох дослідженнях і розглядалася у різних площинах. Проблема становлення особистості захоплювала не лише науковців-дослідників, а й педагогів-практиків. Інтерес до неї виявляв і Б. Грінченко, досліджуючи духовне зростання дитини у тому соціумі, де вона постійно перебуває. Це знайшло відбиток як у його педагогічній діяльності, так і у літературній творчості, що має яскраво виражене гуманістичне спрямування і засвідчує глибоке знання дійсності, вміння заглиблюватись у соціальні процеси, розкривати провідні тенденції, а також відтворювати діалектику взаємин особистості і суспільства [6]. Інтерес до вивчення становлення взаємин пояснюється тим, що взаємини розглядаються як органічна складова будь-якої продуктивної діяльності (ігрової, трудової, навчальної), оскільки обслуговує кожну з них, проте може виокремлюватись й у самостійну діяльність. Людські взаємини формуються на фоні спілкування як результат мовленнєвої взаємодії, а гуманізація спілкування прямо пропорційна гуманізації взаємин.

Інтерес до процесу становлення взаємин дітей пояснюється визнанням переддошкільного дитинства періодом фактичного становлення особистості, коли закладаються основи її соціальної, моральної спрямованості. Так, Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» розглядає соціальну компетентність дітей дошкільного віку як готовність та вміння обирати, варіювати продуктивну мовленнєву взаємодію з однолітками [2].

За визначенням психологічної енциклопедії, група – це об'єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, яка виявляється у їх спільній діяльності, зокрема у суспільстві. Відрізняє групу від будь-якого випадкового зібрання людей здатність її учасників до певних узгоджених дій, що сприяють задоволенню їхніх потреб [9].

Як зазначав автор психологічної енциклопедії О. Степанов, вікова група – різновид умовної великої групи людей, утвореної за віковою ознакою. Відповідно до прийнятої у психології вікової періодизації виокремлюють такі вікові групи: дошкільники, молодші школярі, підлітки, юнаки, молодь, дорослі [9].

На думку дослідників, група дошкільного навчального закладу – цілісне утворення, що представляє собою єдину функціональну систему зі своєю структурою та динамікою, у якій присутня складна система міжособистісних відносин її членів відповідно до їхніх ділових та особистісних якостей. В основі вибіркового прихильності дітей лежать такі якості, як: ініціативність, успішність у діяльності, потреба у взаємодії та визнанні однолітків і дорослих, здатність задовольнити комунікативні потреби однолітків.

Спираючись на сучасні наукові дослідження К. Карасьової, І. Мельник, С. Кулачківської, Т. Піроженко, Ю. Приходько, С. Тищенко, ми розглядаємо усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку досвіду взаємодії з оточенням.

Мета статті – обґрунтування усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку досвіду взаємодії з оточенням та особистісний розвиток дітей старшого дошкільного віку.

У ранньому дитинстві дошкільник відкриває для себе існування дорослих. Якраз відокремлення дитини від дорослого створює нову соціальну ситуацію, у якій вона прагне до самостійності. Ця тенденція є природною і постійною. Дитина дошкільного віку продовжує жити разом з дорослими, входити у їхній світ. Її основною потребою є участь у житті і діяльності дорослих, оскільки у цьому віці дитина не може реалізувати себе через брак сил, умінь, знань. Тому вона стає дорослою у думках, уяві, орієнтується на них як на зразок, перебираючи на себе властиву дорослим певну роль, наслідує дорослих, діє як дорослий, проте у формі творчої гри. У дитини з'являються елементарні обов'язки, її зв'язок з дорослим набуває нових форм, що виявляється у заміні спільної діяльності з самостійним виконанням його вказівок [5].

Образ самого себе складається у дітей в умовах взаємодії індивідуального досвіду дитини і досвіду спілкування з іншими людьми. Його формування починається, мабуть, ще задовго до дошкільного віку, оскільки до трьох років багато дітей мають у розпорядженні вже досить ясні і точні уявлення про свої можливості. Існує думка дослідників, що діти нібито не можуть самі, без допомоги дорослих, прийти до розуміння меж своїх можливостей. Проте вже у три-чотири роки зустрічаються дошкільники, які здатні самостійно оцінити деякі свої можливості і вірно передбачити результати своїх дій без допомоги з боку оточення, лише на основі індивідуального досвіду [5].

Треба зазначити, що представлення, які виникають у дитини тільки на основі її індивідуального досвіду, характеризуються спочатку нестійкістю і нечіткістю; вони можуть ігноруватися під впливом оцінних дій дорослого. Проте з розвитком дітей ці представлення набувають усе більш ґрунтового, стійкого характеру, і у п'ять-сім років оцінки оточення приймаються дитиною лише до певної міри.

Джерелом формування первинних уявлень про себе є взаємодія дитини з іншими людьми. З самого раннього віку малюк, взаємодіючи і спілкуючись з іншими людьми, починає виділяти себе суб'єктом своїх дій і переживань. Уявлення, що формуються про себе, входять у зміст самосвідомості особистості.

Будь-які оцінні дії дорослого містять у собі й емоційні і пізнавальні елементи, тому вони не лише направляють увагу дитини на хороші чи погані сторони власної поведінки, проте і стають моделлю для побудови уявлення дитини про себе. У цьому відношенні характер оцінних дій дорослого має визначальне значення у процесі формування у дошкільників уявлень про свої можливості.

Найбільш негативну дію на точність визначення дітьми результатів своїх дій мають занижені оцінки дорослого, які викликають у дітей недовіру, конфлікти, незгоди і, навіть, відмову від діяльності. Завищені оцінки дорослого виявляють двояку дію на поведінку дошкільників: з одного боку, вони спотворюють представлення випробовуваних у бік перебільшення ними результатів своїх дій, а з іншого, – мобілізують їхні сили, стимулюють оптимізм й упевненість хлопчиків у досягненні високих результатів. Найвищий показник точності відповідей про результати своїх дій досягався в умовах застосування точних оцінних дій дорослого. Отже, інформація

про свої можливості, яку дошкільник накопичує в індивідуальному досвіді, стає конструктивним матеріалом для формування його образу й особливо ефективна у тому випадку, коли підтверджується у досвіді взаємодії. Тому така велика роль точних оцінних дій дорослого в утворенні чітких представлень дитини про самого себе.

Залежність поведінки дошкільників від оцінних дій дорослого пропорційна віку дітей: чим менша за віком дитина, тим некритичніше сприймає вона думку дорослих, і тим менше її уявлення про свої можливості спираються на конкретні результати діяльності. У старшому дошкільному віці дорослий залишається для дитини таким же авторитетом, як і для малюка, проте оцінки дошкільника більшою мірою розглядаються за результатами і висновками, які підказує дитині її індивідуальний досвід.

Оцінні дії однолітка сприймаються по-іншому: чим молодші дошкільники, тим менш значущими є для них оцінки однолітків. При цьому, якщо у взаємодії з дорослими найвищі показники точних відповідей про свої досягнення були отримані за умов, коли старші люди оцінювали їхні дії, то у спілкуванні з однолітками оцінки були завищені.

Особливості соціальної ситуації розвитку дітей старшого дошкільного віку виражаються у характерних для нього видах діяльності, передусім у творчій грі, яка є формою творчої діяльності. Граючись, дитина поєднує у собі роль автора п'єси та актора, художника.

Гра – це специфічна форма прояву дитячої активності у певному непродуктивному виді діяльності, спрямованому не на одержання результатів, а на переживання задоволення від самого процесу за визначенням, яке подано у психологічній енциклопедії О. Степанова [9].

В українському педагогічному словнику подано визначення гри, а саме: це – «форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого і розгортається або у вигляді змагання або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів» [4, с. 73].

У психічному розвитку дитини грі належить особливо важлива роль. Вона формує її здатність до довільної діяльності і поведінки, символічних замін, саморегуляції, тренує пам'ять, розвиває сприймання, мислення, фантазію, здатність до спілкування, волю. Гра сприяє фізичному розвитку дитини, створює його перспективу. Як стверджував Л. Виготський, «у грі дитина завжди вища від свого середнього віку, вища від своєї

звичайної повсякденної поведінки; вона у грі ніби на голову вища від самої себе. Гра конденсовано містить у собі, як у фокусі збільшувального скла, всі тенденції розвитку; дитина у грі ніби пробує зробити стрибок над рівнем своєї звичної поведінки» [3].

Особливий вплив на дітей старшого дошкільного віку здійснює творча гра.

Творча гра — діяльність, у якій діти беруть на себе роль дорослих людей й узагальнено, у спеціально створених ігрових умовах, відтворюють їхні дії і стосунки між ними.

У грі діти засвоюють уявлення про поведінку жінок і чоловіків (мати і батька). У творчій грі можна робити усе, що недоступне у реальному житті: самостійно керувати автомобілем, літаком, поїздом, робити покупки, гребти веслами.

У творчій грі дитина дошкільного віку пізнає світ, стосунки, ролі, поведінку людей, моделює міжособистісні стосунки у ньому, вчиться орієнтуватися у різних сферах людської життєдіяльності, оволодіває правилами та нормами життя. У творчій грі відбувається самопізнання, усвідомлення свого внутрішнього світу, оволодіння першими формами саморегуляції [5].

У творчих іграх діти використовують різноманітні ігрові предмети, що замінюють реальні предмети діяльності дорослих. Як феномен творча гра є соціальною за своєю природою, походженням і змістом. Вона розгортається, за твердженням Д. Ельконіна, від конкретної предметної дії до узагальненої дії: їсти ложкою, годувати ложкою лялю як мама [5].

У пошуках ефективних засобів виховного впливу у дошкільному навчальному закладі часом забувають про взаємини, які природно виникають між педагогом і вихованцем, а саме: зміст і характер цих взаємин має вирішальний вплив на формування особистості дитини.

Отже, при переході від періоду переддошкільного до дошкільного дитинства основою трансформації творчої гри є ускладнення предметного середовища, оволодіння яким стає для дошкільника головним завданням.

Проте у той же час у творчій грі дитина старшого дошкільного віку може проектувати як позитивні сторони взаємодії дорослих, так і негативні. Не всі діти відображають у своїх спільних творчих іграх позитивний досвід своїх батьків через те, що такого досвіду вони не спостерігають у реальному житті (байдужість та неповага до людей похилого віку, наявність шкідливих звичок у родині, де виховується дитина, непорозуміння у родині: крики та неповага).

Істотною особливістю дошкільного віку є виникнення взаємодії дитини дошкільного віку з однолітками, утворення дитячого згурпування. Власній внутрішній позиції дітей дошкільного віку стосовно інших людей властиві: розвиток усвідомлення власного досвіду, значущості своїх учинків, величезний інтерес до світу дорослих, їхньої діяльності, стосунків.

У філогенезі і в онтогенезі дитини розширюється усвідомлюваний нею світ, постає потреба участі у діяльності дорослих, яка для неї є недоступною. Тоді і виникає уявна ситуація, у якій малюк начебто відтворює дії, поведінку, стосунки дорослих.

Основною одиницею розгорнутої форми ігрової діяльності є роль і органічно пов'язані з нею дії. У ролях утілюються сюжет (сфера діяльності, яку діти відображають у грі) і зміст (те, що відтворюється малюком як характерний момент діяльності дорослих і стосунків між ними) гри.

У процесі ігрової діяльності зароджуються та виокремлюються нові види діяльності дітей дошкільного віку. Типовою для цього віку є художня діяльність, яка диференціюється на: малювання, ліплення, конструювання, виготовлення аплікацій, танці, заняття з музики, слухання казок, читання віршів, драматизацію. Малювання, ліплення, виготовлення аплікацій, конструювання є продуктивною, спрямованою на отримання кінцевого продукту (малюнку, зліпленої фігурки) діяльності.

У процесі гри, художньої діяльності, праці дитина засвоює знання про себе, опановує різноманітні навички. Однак, засвоєння системи теоретичних понять як форми суспільного досвіду відбувається тільки у процесі організованої навчальної діяльності. Оскільки дошкільник незабаром стане школярем, основною діяльністю якого є навчання, необхідно підготувати його до цього. Ця робота передбачає: формування вміння усвідомлено виокремлювати спосіб дій; оволодіння загальними способами дій, які дають змогу розв'язувати практичні, пізнавальні завдання, виокремлювати нові зв'язки і відношення; розвиток уміння самостійно знаходити способи вирішення практичних і пізнавальних завдань; опанування навичок контролю за способом виконання дій та їх оцінювання.

Таким чином, упродовж дошкільного віку спілкування з дорослими й однолітками виконує ряд специфічних функцій, значення яких змінюється залежно від змісту діяльності дошкільників і, відповідно, до перетворення форм взаємодії.

Досвід взаємодії з дорослими є головним джерелом оцінних дій, під впливом яких у дитини виникає відношення до реального світу, самої себе й інших людей, виступає засобом організації індивідуального досвіду дітей, виконуючи при цьому три основні функції: висуває перед дитиною мету усвідомлення, а іноді і вербалізації свого індивідуального досвіду; підказує у деяких випадках способи вирішення різних завдань в індивідуальному досвіді; сприяє систематизації й узагальненню цього досвіду. Досвід взаємодії з дорослими слугує для дітей засобом порівняння себе з дорослою людиною, на яку треба рівнятися.

Досвід взаємодії з однолітками, за допомогою котрого діти набувають основних навичок колективного життя, у процесі формування у дитини уявлень про свої можливості слугує, у першу чергу, для порівняння себе з іншими дітьми, будучи водночас засобом взаємного обміну оцінками діями досвіду, завдяки яким дитина дістає можливість розвиватись як особистість. Саме взаємодія дітей старшого дошкільного віку з оточенням розвиває особистість та міжособистісні стосунки у суспільстві та формує соціальну позицію. Перспективами подальшого досліджен-

ня ми вбачаємо у дослідженні особливостей відображення старшими дошкільниками досвіду міжособистісної взаємодії у творчих іграх.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти. — К.: Дошкільне виховання, 2012. — № 7. — С. 4—19.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упор. О. Л. Кононко. — К.: Світич, 2008. — 430 с.
3. Выготский Л. Вопросы детской психологии / Л. Выготский. — СПб.: Издательство «Союз», 2006. — 224 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 373 с.
5. Карасьова К. В. Самодіяльні ігри дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. — К.: Шк. світ, 2011. — 128 с.
6. Коломинський Я. Психологія взаємовідносин в малих групах: (загальні та вікові особливості) / Я. Коломинський. — Мінськ, 1976. — С. 39—51.
7. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. — Тернопіль: Мандрівець, 2010. — 152 с.
8. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: Навчально-методичний посібник / Т. О. Піроженко. — Тернопіль: Мандрівець, 2012. — 136 с.
9. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К.: «Акадевидав», 2006. — С. 90; С. 170.
10. Розвиток спілкування дошкільників з однолітками / Під ред. А. Рузької. — М., 1989. — С. 67—84.

КАПЛУНОВА К. А.

ОСОЗНАНИЕ ДЕТЬМИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ОПЫТА ВЗАМОДЕЙСТВИЯ С ОКРУЖАЮЩИМИ

В статье обосновано опыт осознания взаимодействия с окружением детьми старшего дошкольного возраста в повседневной и игровой ситуации.

Ключевые слова: старший дошкольный возраст, осознание, опыт взаимодействия, окружения.

KAPLUNOV K. A.

AWARENESS OF CHILDREN PRESCHOOL AGE VZAEODEYSTVIYA EXPERIENCE WITH OTHERS

In the article the experience of understanding the interaction with the environment children under school age in daily and game situation.

Keywords: preschool age, awareness, experience interaction environment.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2013 року.